

Carthaginem esse delendam?

A Rádiózenekarról – nem egészen szubjektíven

Ha jól emlékszem, 1942–1950 között abszolvált gimnáziumi latinóráimra Cato ismételtette a római szenátusban (*ceterum censeo*) „Karthágó lerombolandó”, míg csak a pusztítás meg nem történt. Íme, magyarázom a címet, nem éppen népművelési szándékból, hanem, mivel a nálam csak 10 évvel fiatalabbak iskolában nem részesültek a *linguam latinam* tanulmányozásából.

Pár éve annak – közelebbi dátumra, sajnos, nem emlékszem, hogy úgy háromnegyed órányit bogarásztam a Zeneakadémia könyvtárában. Dolgom végeztével szinte lehetetlen volt kijutnom az épületből a nappal szolgálatos Király utcai kapun úgy áradt be a nép rendezett kettes sorokban. Csupa ősz fej, nyugdíjasok. Amikor kijutottam az utcára, meglepődve láttam, hogy az emberkigyó még be is kanyarodik a Teréz körútra, az Oktogon felé. Hirtelenében nem tudtam mire vélni e délelőtti sokaságot; ekkora sort kamaszfejjel, 1945 tavaszán láttam a Vas Zoltánról elnevezett krumpliconvok vagonjainál. Azok az éhhalál ellen futottak be a fővárosba. Aztán eszembe jutott hamarost, „Éhe a szépek” vonzotta a tömeget – szellemi táplálékért – a Magyar Rádió Szimfonikus Zenekara aznap esti koncertjének nyilvános és ingyenes főpróbájára; azon társainknak, akik ezt az éhséget X-ezer forintos belépőjegyre pénzük nem lévén, csillapítani nem tudják. Megemlítem, s cseppet sem melleleg, hogy a nyilvános főpróbát Dohnányi Ernő elnökmegnyitotta meg nálunk a 20-as évek elején; Filharmonikusai, igaz nem ingyenesen, de igen mérsékelt helyárák mellett játszották el kispénzű embereknek vasárnap délelőtt a hétfő esti „nagy” hangverseny műsorát.

Nincs ilyen emléke kiváló tehetségű, muzsikussalából való karmesterünknek, Kocsár Balázsnak. A Debreceni Filharmonikusok frissen kinevezett igazgatója nyilatkozza (ZENEKAR XI. évf. 5. sz., 2004. december 14. o.): „Hogy van az, hogy amíg a Rádiózenekar tevékenységét – mint ahogy általában a rádiózenekarokét – évtizedeken keresztül a kortárs muzsika, a hazai kultúra művelése jellemezte, hogy bemutatta és eljátszotta az új magyar kompozíciókat, az utóbbi években ezt egyáltalán nem teszi? Vagy ha igen, elenyésző mértékben. Joggal tehetik fel a kérdést: mi az együttes profilja, szerepe a zenei életben? Ezzel szemben, ha nem mondott volna le erről a sok évtizeden át gyakorolt »küldetéséről«, senki sem kérdőjelezné meg létét, feladatát.”

Kocsár karnagy úr, tapintatosabb formában ugyan, szóba hozza a főváros kilenc szimfonikus zenekarának a működéshez való jogosultságát is. „... mi a feladata a budapesti kilenc szimfonikus zenekarnak? Miért játsszák ezek mind csaknem ugyanazt? Mert ha világosan körvonalazódna, hogy mely együttesnek mi a profilja, milyen stílusban

van leginkább otthon, mi az amit csak ő játszik vagy úgy játszik, ahogy más senki, rögtön értelmet kapna az egész.”

A „kilencek” – köztük csupán kettő, a Danubius és a Dohnányi nevet viselő, a legutóbbi 15 év új alapítása – nem feltétlenül játszsák csaknem ugyanazt, pláne nem ugyanúgy és nem ugyanannak a közönségnek. Repertoár-ügyben hadd emlékeztessék csupán arra, mint bővíti Kocsis a zenei világirodalom nálunk sosem hallott fontos alkotásaival a műsoraikat s teszi ezt, némileg más irányban Fischer Iván is. Egy napon nem említhető a Nemzeti Filharmonikusok hangzásigénye és a pongyolában muzsikáló kései ÁHZ. Új minőséget hozott a Fesztiválzenekar. Nagyon elcsodálkoznának Ligeti András Matáv-együttesének bérlői, ha feltámadnának a jogelőd Postás Szimfonikusok és, mondjuk, egy estén azt nyújtánák, amire mondjuk 20 éve voltak képesek.

A „hozzáadott érték”, vagyis a művészi teljesítmény persze nagyon fontos mérce. Bár annak senki fia nem megmondhatója, hogy hány Beethoven ér egy magyarországi Schönberg-bemutató száz évnvi késedelem után. Megjegyzem, minden együttesünk „úgy játszik, ahogy más senki”, persze pozitív vagy negatív töltéssel. Ha már egyszer latinkodtam, idézem az antik Róma bölcsességét: „Si duo faciunt idem, non est idem” (ha ketten teszik ugyanazt, az nem ugyanaz). Tekintve, hogy szimfonikus együttesek nem valami fiktív senki földjén szerepelnek, érdemes volna tüzetesebben megvizsgálni, egy-egy évadban hány ülés volt a termükben, ebből mennyit foglalt el jegyet váltó, fizető közönség, milyen helyárstruktúrát alkalmaztak, hányszor játszottak ifjúsági közönségnek, netán idegenforgalomnak, hányszor külföldön. Megmérni egyszer mindazt, ami objektíven ellenőrizhető. Nem mintha abszolutizálni kívánnám a jegybevételt, kivált, hogy az beszélő viszonyban sincs egy-egy hangverseny összköltségével, de ezekből az adatsorokból sokmindenre fény derülhetne. Kiváltképp arra, hogy van-e kereslet – pláne fizetőképesség – ennyi zenekarra, mennyi a bérletesek, az alkalmi hallgatók száma, egyáltalán, miféle funkciót töltenek be Budapest zenei életében ma.

Ezúton kérem a tisztelt olvasót, tegye zárójelbe az előző bekezdést, mert Kocsár Balázs kis kérdőjelet tesz nyolc együttes működéséhez, a Rádiózenekarnak azonban egyenesen a létjogát vonná vizsgálja, mivel nem tölti be első számú feladatát, a kortárs (magyar) zene bemutatását és rögzítését. A Debreceni Filharmonikusok igazgatója – tévesen – úgy véli, általában is erre a feladatra hozták létre szimfonikus apparátusukat az állami, közszolgáltató rádiótársaságok. Ebbe a felkínált zsákutca-ba – mi mást tehetett volna? – beszél a ZENEKAR ál-

talam igen tisztelt és nagyrebecsült szerkesztője, lábjegyzetben felsorolván, mi mindent játszott csupán 2004-ben a Rádiózenekar a múlt században született alkotóinktól. Összesen 20 kompozíciót, vagyis többet, mint Budapest nyolc további együttese összesen. Ez persze bizonyosan kevesebb, mint volt húsz-harminc esztendeje, de több, mint amit a főváros többi szimfonikus együttesen kínál. Emlékezzünk, a Rádiózenekar évtizedeken át volt országelső zenei színvonalában, anyagi és erkölcsi közmegebecsülésben. Ma működési feltételeit tekintve majdhogynem fényévnvi távolságra sodródott a „szuper-csapatoktól”. És mégis képes túllépni rajtuk ebben a fejezetben!

A zenetörténet hagyományosan a művek életére és utóéletére fókuszál, a zenekultúra ennél sokkalta tágasabb fogalom. Ha ez utóbbit vizsgáljuk, nyilvánvaló lesz, hogy általában a rádiótársaságok szimfonikusait nem a kortárs zene ápolására alapították. A világ minden kincséért sem venném el a BBC-től, hogy mi mindent tett Bartók, Kodály megismertetéséért zenekara a két háború között, sok más mellett vállalta a Cantata profana ősbemutatóját, a Székely fonó londoni stúdió-premierjét. A nyugatnémet rádiózenekarok mulhatatlan érdeme mindaz, amit a német és külföldi zenei avantgarde-ért tettek, de például Párizsban egészen 1970-ig, amikor is André Malraux, De Gaulle tábornok kulturális minisztere megalapította az Orchestre de Paris-t, csupán a Rádió két minden szempontból professzionálisan működtetett szimfonikus zenekara élte magas színvonalon a hangversenyéletet, míg a zenetörténeti neveket viselő patinás együttesek – Colonne, Lamoureux, Pasdeloup stb. – zenés színházakban, revükben, filmzene-stúdiókban robotoló, próbálni rá nem éró muzsikusból verbuválták össze a szükséges létszámot. Volt „szerencsém” 1975-ben Bartók Húros- ütőhangszerekre és cselesztára írt Zenéjének és Schumann IV. szimfóniájának lapról olvasott, elemi hibáktól hemzsegő produkciójához, amihez jó hírű karmester, Pierre Dervaux adta nevét és palcáját.

Nem ismerem a Magyar Rádió Szimfonikus Zenekarának alapító okiratát. Ilyen papír valószínűleg nem is készült 1945 koratavaszán, közölte volna az együttesről írt alapos monográfiájában Boros Attila (Muzsika és mikrofon. Zeneműkiadó, 1985). Május 1-jén lesz 50 éve, hogy Beethoven III. Leonóra nyitányával, utcai hangszórókon át, először megszólalt. Az azonban madártávlatból is látszik – pontosabban: hallatszik –, hogy sokféle zenei funkciót volt hivatva betölteni. Vállalom, hogy profán leszek; Bachtól, sőt Monteverditől (a feledhetetlen Vespro Maticac-csal) a táncdalfesztiválokig ért a repertoár. Utóbbikon a Rádiózenekar tagjaival alaposan kibővített Stúdió 11 szolgáltatta az énekesek

kíséretét! Ne feledjük, évtizedekig a Rádió volt az egyetlen tömeghatású médiumunk.

Első éveiben jóformán ki sem tette a lábát a 6-os stúdióból, ahol jó, ha 100 ülésre volt hely a karmester mögött. Hangzó nyoma működésének alig maradt a heti két hangversenynek. Rögzítésükre a romlékony, két-három lejátszásra való lakklemez szolgált. (Az első magnetofon 1948-ban érkezett a Bródy Sándor utcába, de az csakis politikai események rögzítésére szolgált.) A repertoár jelentékeny bővítést hozta a nagyzenekar tagjaiból formált kamarazenekar, elsősorban a Bach előtti-körüli kis és nagy mesterek műveinek megismertetésére. A 40-es évek második felében a Rádió működtette Magyarország egyetlen kamarazenekarát, egyszersmind ez volt az első, biztos alapokra épített kisegyüttesünk. A két karmagy, Ferencsik és Polgár Tibor, valamint a Zenei Osztály vezetői, Lajtha László, majd két utóda Kókai Rezső és Ránki György gondoskodott arról, hogy a Rádiózenekar minden zenetörténeti és műfajbéli irányban meghaladja a kor koncertműsorait.

1951-ben körülbelül egyszerre érkezett a 6-osba a magnetofon és vezető karnagynak Somogyi László. Sztereóról még nem volt szó persze, a Rádiózenekar mindazonáltal hatalmas hangzó kincsét hozott létre, benne maradandó és nagyon is mulékony kortárs zenékkel. Sugár Hunyadi oratóriuma az egyik póluson, rengeteg silány tömegdal a másikon. Közben szériában teljes operák, operarészletek. A kor nagy magyar énekesének fénykorát elsősorban a Rádió hagyományozta az utókorra. (A hanglemezgyártás gyermekcipőben; 1955-ben készült az első mikrobarázdás korong nálunk.) És operett, daljáték, stb. stb.

A hangversenytermekben még mindig viszonylag ritka vendég. De például Richter budapesti bemutatkozásán, 1954. március 4-én Komor Vilmos vezényletével a Rádiózenekar kísérte Csajkovszkij b-moll koncertjét.

Jött aztán – átmeneti időre – 1957-től Bródy Tamás, Kodálynál végzett zeneszerző, akár Somogyi. Elődje soha nem komponált, Bródynak könnyebb műfajokban volt zeneszerzői múltja. Egyike volt ő a legjobb fülű magyar muzikusoknak. Hibákat talált a Lohengrin zenekari anyagában, amikor a dalszínházban, az 50-es évek első felében próbavezénylésre hívták. Szakmailag perfekt volt, de sugárzása csekély. Maradt nyugdíjazásáig az Operettszínház abszolút biztonságos zeneigazgatója, ceruzahozzásúságú pálcájával előadások ezreit kormányozta megbízhatóan. A Rádiózenekar irányításához szakmailag kész volt, ám művészigileg súlytalan (életem első zenekritikáját róla és együtteséről írtam volt 1958-ban, nem éppen hízelgő hangnemben).

Lehel – az egy nagy korszak! A hanglemezforogatóból, zenei osztály-vezetővé, majd vezető – végül elnökmaggyá avanszált karizmatikus muzikus megszámlálhatatlan magyar bemutatóval, egyszersmind H-mol misével, Missa Solemnissal, Brahms-ciklussal és tömérdek külföldi zenekari koncertturnéval. Első közös útjuk 1958 tavaszán

O tempora, o mores-milyen idők, milyen erkölcsök...

„O tempora, o mores-milyen idők, milyen erkölcsök”, sóhajtott 2000 éve Cicero, aki nem ismerhette azt az angol közmondást, mely szerint mindig a pénzről van szó, abban a 10 esetben, amikor nem, kilencszer mégis csak, sőt tizedjére is mindig ez a helyzet.

Ez jut mindig eszembe, amikor lázas tortaszeteletés közben (kétféle van, ugye, de nehezen választhatók szét: az egyik a zenei életben való részvétel arányát, a másik pedig a pénzügyi-többszörös költséggvetési-források megközelítésének és bevételezésének sikerességét jelképezi) egy-egy zenekar képviselője együttesének érdemeit taglalja – ez csaknem teljesen helyénvaló, hiszen ki tudhatná jobban, mily fontos hordozója a nemzeti értékeknek egy szimfonikus zenekar, mint ő, saját maga, vagy, s ez már aggályosabb, amikor mások zenei teljesítményének lelkisínylese útján próbálja megvalósítani valaki saját magát, sajnos, erre nézve is igen sok példát sorolhatnék – nem teszem, hiszen ezekről éppen a „Zenekar” hasábjain épp elég szó esett.

Fenti eszmefuttatásomnak az ad aktualitást, hogy a fent említett lap decemberi számában egy olyan nyilatkozat jelent meg Kocsár Balázs karmester-igazgatóval, Tóth Anna által készített interjúban, amely mellett nem mehetünk el szó nélkül, ugyanis a mennyiség ezúttal minőségbe csapott át, és az általános fanyalgás után a nyilatkozó a tényekre tért át, állítván, hogy a Rádiózenekar bajainak oka az, hogy letért a helyes útról, melyen kezdeteitől fogva haladt, nevezetesen a kortárs magyar zene megszólaltatásáról és rögzítéséről szóló alapvető kötelezettségeit immáron nem teljesíti.

Írnia ezt egy felületes, vagy nem túl jóindulatú újságíró, akár legyinthatnánk is, elfér a többi mellett, mondhatnánk, de egy céhbéli, akinek édesapja, Kocsár Miklós, a Rádió egykori zenei fősztályvezetőhelyettese még ma is elmondhatná, mennyire nem igaz az, amit állít, nem teheti, hogy egy zenekar élén állva egy másikat igaztalanul, tényeknek ellentmondva minősít, a helyzet ugyanis az, amit az élesszemű szerkesztő azonnal felismert – a Rádiózenekar töretlenül folytatja több mint fél évszázados misszióját a kortárs magyar szimfonikus zene és a szerzők érdekében, előadva és rögzítve gyakorlatilag mindazt, ami megírt, előadható és rögzíthető, s ezt fogja tenni a jövőben is, amellet, hogy természetes módon a bel és külföldi hangversenyéletben is meg kívánja őrizni joggal kivívott helyét, gondolom, a magyar szerzőknek sem közömbös, milyen rangú és minőségű zenekar szólaltatja meg és archiválja az utókor számára műveiket.

Nagy a nyilatkozó felelőssége, s nem hozhatja magát abba a helyzetbe, hogy azon kelljen gondolkodni, tájékozatlanság, vagy valami egyéb, nem zenei indíttatás vezetői-e tollát, amikor ennyire súlyosan és nyilvánvalóan veszi semmibe a tényeket, egy kollégától ezen kívül pedig elvárható az is, hogy nem ítélkezik egy olyan ügyben, amelyben immár nem csak karmesterként, de zenekari igazgatóként is érdekelt – a torta újraszeteletése ugyanis állandóan folyik – a mi dolgunk, hogy érintettként vagy kívülről állóként a kést korrekten a torta, ne egymásba mélyesszük.

(Héthy Apór)

Párizsba vezetett, hol a Théâtre de Champs Elisées színházban Lajtha Lászlónak, tiszteletbeli francia zeneszerzőnek '56 emlékére írt VII. szimfóniáját játszották, a mű első külhoni előadását, frenetikus sikerrel, után Brüsszel következett, a világművészeti programja, Fischer Annie-val, mint szólistával. – Nem krónikát és éppen nem nekrológot szövegezek, csupán megjegyzem, a Lehel-korszaknak Ansermet-től Zecchi-ig ötcsillagos vendégkarmesterei voltak, kik a zeneigazgató meghatározó személyiségét kiteljesítve hagyták kezük-fülük-lelkük nyomát az együttesen.

Hat évtizedével Rádiózenekarunk a harmadik professzionális feltételek között folyamatosan működő szimfonikus együttes Magyarországon. Korelnök a Filharmóniai Társaság (1853), ezüstérmes a félamatőr állapotból 1940-ben községesített Székesfehérvárosi Zenekar (ma Nemzeti Filharmónikusok). Bárkinek módjában áll – demokráciában élünk! – kimondani: nincs létjogosultsága, mivel nem látja el a többé fő feladatát (kortárs magyar zene). Az már senkinek sem hiányzik, hogy operafelvételeket sem készít, mint egykor Gardellivel és Patanéval, Erdélyi Miklóssal és Ferencsikkel és sokminden más zenefajtát sem rögzít, múltját kényszerűen megtagadva.

E lap tagjai, a ZENEKAR nálam hozzáértőbb olvasói jól tudják mind, a Magyar Rádió Szimfonikus Zenekara (és Vegyeskara, Gyermekkara, Studó 11-e)

fuldoklik. Durván fogalmazva, két lehetőség van: dobhatunk mentőkötelet, hogy megóvjuk a pusztulástól – bár módomban állna megtenni –, vagy Cato-t idézve ráolvasható: ...esse delendam. A Szimfonikusok maholnap malacbanda-fizetéséért teljesítenek, a takaró szélénél tovább nem nyújtóznak.

Létjogot megvonni, bármit megszüntetni tollvonással lehet. Hat évtizednyi tapasztalatot megőrizni, bízva abban, hogy lesz még jobb kor, az sokkal nehezebb. A legnehezebb azonban a felszántott, sóval behintett terméketlen talajból újra nemes növényi kultúrát nevelni. A Rádiózenekar sejtjeibe beépült Klemperer és Scherchen, Doráti és Solti, Ferencsik és Somogyi, Erdélyi és Lehel – a névsor szinte végtelen. Ha hihetnők Kocsár Balázs ítéletének, ki építené fel a semmiből újra mindazt az értéket, amit az együttes kollektív, és apákról fiukra, régi tagoktól új tagokra hagyományozott tapasztalata mindmáig őriz?

*

Önkritika. Lassú munkához idő kell, kézirataim a ZENEKAR nyomdába adása utáni pillanatban készülnek el. David Ojsztrah Magyarországról írott munkám nyomtatásába – késedelmi kamat helyett – hiba csusszant. A hegedűs-óriás valójában 1971-ben, Bartók születésének 90. évfordulóján játszotta Bécsben, Ferencsikkel meg az ÁHZ-val a zeneszerző fiatalkori hegedűversenyét.

Breuer János